

Genusperspektiv på stadsplanering

- en analys utifrån regeringens
allmänna jämställdhetsmål

Stina Bodelius

Fakulteten för Landskapsplanering, trädgårds- och
jordbruksvetenskap, SLU Alnarp
Landskapsarkitektprogrammet

2010-03-18

Genusperspektiv på stadsplanering

Program/utbildning: **Landskapsarkitektprogrammet**

Examen: **kandidatexamen**

Titel (sve): **Genusperspektiv på stadsplanering – en analys utifrån regeringens allmänna jämställdhetsmål**

Titel (eng): **Urban planning with gender**

Ämne: **Landskapsplanering**

Nyckelord: **Planering, kön, genus, genusperspektiv, jämställdhet, samhälle**

Författare: **Stina Bodelius**

Handledare (SLU/extern): **Marie Larsson, Område landskapsarkitektur, SLU Alnarp**

Examinator (SLU/extern): **Eivor Bucht, Område landskapsarkitektur, SLU Alnarp**

Kurskod: **EX0378**

Kurstitel: **Skriva om landskap**

Omfattning (hp): **15**

Nivå och fördjupning: **Grund C**

Ort, månad, år: **Alnarp, april, 2010**

Serie: **Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten**

Bilden på framsidan är framställd av ett foto av en staty utanför Hansakompaniet i Malmö. (Foto & redigering: Stina Bodelius 2010-03-23)

Sammandrag

Möjligheterna till att uppnå ett jämställt samhälle är beroende av våra fysiska miljöer. Utformningen av transportsystemet, användningen av rum och representationer i staden är alla en produkt av hur vi upplever samhället och hur vi väljer att återskapa det. Genom att titta på stadens uppbyggnad kan vi se de mönster och maktstrukturer som påverkar möjligheten till jämställdhet. Vi kan också försöka skapa de verktyg som behövs för att uppnå det. Denna uppsats är en analys av hur regeringens allmänna jämställdhetspolitiska mål kan sättas i relation till stadsplanering. Jämställdhetsmålen innebär kortfattat att kvinnor och män ska ha lika makt och möjlighet till beslutsfattande, jämställd ekonomi, jämn fördelning av hushållsarbetet, och att mäns våld mot kvinnor ska upphöra. Stadsplaneringens påverkan på jämställdheten har i huvudsak att göra med att man delar upp staden i motsatspar såsom privat och offentligt, kvinnligt och manligt, offer och förövare. Genom använda ett genusperspektiv för luckra upp dessa begrepp har vi möjligheten att synliggöra kvinnors erfarenheter och närma oss jämställdhetsmålen.

Abstract

To obtain an equal society we need to look at our physical environment. The structure of the transport system, how space is used, and symbolic representations in the city are all a product of how we see society and how we chose to recreate it. By looking at the construction of cities we can recognize patterns and structures that affect the possibility of obtaining gender equality. We can also create the tools we need to acquire equality. This paper is an analysis of how the general political equality goals are connected to urban planning. The four goals are presented as: possibility to equal power and right to decision between men and women, equal economy, equal participation in domestic work and childcare, and end of male violence against women. The main effects on equality between men and women that can be connected to urban planning is the dividing of the city into opposed parts like private and public, female and male, victim and perpetrator. By using gender mainstreaming we can deconstruct these terms and integrate women's experiences into planning. That way we can get closer to the equality goals.

Innehåll	Sida
1. Inledning	7
1.1 Bakgrund	7
1.2 Mål och syfte	8
1.3 Frågeställning	8
1.4 Avgränsningar	8
1.5 Metod och material	9
1.6 Disposition	10
2. Teoretisk bakgrund och begrepp	11
2.1 Begrepp	11
2.2 Teorier	12
2.2.1 Genussystemet	12
2.2.2 Könsbestämd arbetsdelning	12
3. De allmänna jämställdhetspolitiska målen	13
3.1 Jämställdhetsmål 1: Makt	13
3.1.1 Makt & stadsplanering	13
Avsaknaden av kvinnor inom planering	13
Det hierarkiska förhållandet mellan ÖP och DP	14
Representationer i offentliga miljöer	15
3.1.2 Stadsplanering för jämn fördelning av makt	16
Genusperspektiv på planeringen	16
3.1.3 Sammanfattning	17

3.2 Jämställdhetsmål 2: Ekonomi	18
3.2.1 Ekonomi & stadsplanering	18
Transportsystemet	18
Förutsättning för transport	18
3.2.2 Stadsplanering för ekonomisk jämställdhet	19
Transportsystemets "vita fläckar"	19
3.2.3 Sammanfattning	20
3.3 Jämställdhetsmål 3: Obetalt arbete	21
3.3.1 Obetalt arbete & stadsplanering	21
Funktionsuppdelningen av städer	21
Produktion & reproduktion	21
3.3.2 Stadsplanering för jämn fördelning av obetalt arbete	22
Medborgarinflytande & tidsgeografiska dagsprogram	22
3.3.3 Sammanfattning	23
3.4 Jämställdhetsmål 4: Våld mot kvinnor	23
3.4.1 Våld & stadsplanering	23
Maktstrukturer	23
3.4.2 Stadsplanering mot mäns våld mot kvinnor	24
Planering för säkerhet	24
3.4.3 Sammanfattning	25
4. Diskussion & slutsats	26
5. Källförteckning	29

1. Inledning

1.1 Bakgrund

Våra urbana samhällen idag är till stor del en produkt av hur samhället såg ut för hundra år sedan. De är planerade av män och för män under en tid då kvinnor inte hade tillgång till offentliga platser mer än genom kyrkor och varuhus (Larsson & Jalakas 2008, s.16-19). De enda kvinnor som syntes utan sällskap av män i offentliga sammanhang var prostituerade (Larsson & Jalakas 2008, s.17). Många yrkesarbetande män hade någon hemma att försörja, någon som skötte om hemmet och familjen. Men mycket har hänt sedan dess och det samhälle vi lever i idag ser i stort väldigt annorlunda ut. Offentliga platser är (till synes) tillgängliga för alla. Kvinnor yrkesarbetar i nästan lika stor utsträckning som män. Vi strävar idag mot att uppnå en jämn arbetsfördelning i hemmet. Vi har också fått upp ögonen för att snedfördelning av makt och ansvar har förekommit och förekommer, och strävan mot jämställdhet är krav som ställs på de flesta instanser i samhället, så även på stadsplanering. Men trots att krav finns har jämställdhetsfrågorna varit svåra att tillämpa på just den fysiska planeringen (Larsson & Jalakas 2008, s.221).

Regeringen har utfärdat fyra allmänna jämställdhetspolitiska mål (SOU 2005:66) som ska ligga till grund för jämställdhetsarbetet i samhällets alla olika beståndsdelar. Målen är: *1. Jämn fördelning av makt och inflytande. 2. Ekonomisk jämställdhet. 3. Jämn fördelning av det obetalda hem- och omsorgsarbetet. 4. Mäns våld mot kvinnor ska upphöra.* Anita Larsson (2005) skriver i antologin *Speglingar av rum – om könskodade platser och sammanhang* att en utgångspunkt i dessa jämställdhetsmål ofta har varit problematisk i den fysiska planeringen eftersom de inte presenterar de medel som krävs för att uppnå målen (Larsson 2005, s.221). Även om det inte är den fysiska planeringen i sig som medför en skevhet mellan könen så speglar och cementerar den de aktuella föreställningar och genusrelationer som finns i samhället (Forsberg 2005, s.33).

Anledningen till att jag vill skriva om genusperspektiv på planering är att jag själv har studerat genusvetenskap, och det är ett perspektiv som alltid följer med mig. Under utbildningen till landskapsarkitekt har genusperspektivet nämnts ett fåtal gånger och då alltid i samband med trygghet och säkerhet, att man måste skapa miljöer där även kvinnor känner sig trygga med hjälp av t.ex. belysning eller utgallring av låga buskage mm. Personligen har jag alltid tyckt att denna infallsvinkel känns otroligt ensidig och jag har retat mig lite på hur den cementerar kvinnans roll som offer. Jag har inte velat tro på att detta kan vara den enda möjliga ingången till ett genusperspektiv på stadsplanering. Men jag har samtidigt haft svårt att föreställa mig hur våra fysiska miljöer kan påverka jämställdheten på andra plan.

Genom att analysera de allmänna jämställdhetsmålen och sätta dem i relation till stadsplanering vill jag belysa hur ett genusperspektiv kan se ut. Jag vill också få svar på hur jag som landskapsarkitekt kan hjälpa till att bidra till att sträva mot ett mer jämställt samhälle.

1.2 Mål och syfte

Målet med denna uppsats är att undersöka hur ett genusperspektiv på planering av fysiska miljöer kan kopplas till regeringens allmänna jämställdhetspolitiska mål.

Syftet är att uppnå en ökad förståelse för hur vår stadsplanering påverkar möjligheterna till ett jämställt samhälle. Uppsatsens syfte är också att bringa klarhet i vad detta faktiskt innebär för landskapsarkitektens yrke och hur vi genom planering kan öka jämställdheten i samhället.

1.3 Frågeställning

De frågeställningar som ligger till grund för arbetet är kopplade till de jämställdhetspolitiska målen i förhållande till stadsplanering.

På vilka sätt kan planeringen av våra städer idag påverka jämställdheten mellan män och kvinnor?

Med vilka medel kan vi närma oss de jämställdhetspolitiska målen med hjälp av stadsplanering?

1.4 Avgränsningar

I denna uppsats ges några exempel på hur ett genusperspektiv på planering kan se ut. Den vill på intet sätt utge sig för att ge en heltäckande bild av hur de allmänna jämställdhetspolitiska målen kan kopplas till stadsplanering. I själva verket kan man se på denna fråga ur ett oändligt antal perspektiv. De förslag på förändringar som ges är också bara en bråkdel av de förslag som kan tänkas tas fram om djupare analyser genomförs.

Fokus kommer att ligga på genus även om det bara är en av många faktorer som vi använder för att kategorisera människor, och skapa maktstrukturer. När det gäller utformningen av rum så är t.ex. klass, kön och sexualitet med och samverkar i allra högsta grad (Forsberg 2005, s.25). Att göra analyser ur ett genusperspektiv endast med fokus på män och kvinnor kan vara mycket problematiskt eftersom kvinnor inte är en enhetlig, sammanhängande grupp (Mulinari 2003, s.23). Faktorer som *ålder*, *klasstillhörighet*, *etnicitet* och *sexualitet* kan i många fall vara långt mer avgörande för tillgängligheten i offentliga sammanhang. Diana Mulinari är forskare inom genus i Lund och har skrivit *Teorier för en antirasistisk feminism* (2003). Hon menar att: "Det är omöjligt att teoretisera kring vardagslivet genom att fokusera på enskilda förtryckssystem och separata kategorier." (Mulinari 2003, s.37). Hon vill ta avstånd från den dikotomiserande uppdelningen man/kvinna för att denna osynliggör andra sociala relationer och förtryck kvinnor eller män emellan (Mulinari 2003, s.23). Även om det är högst väsentligt kan det vara svårt att integrera alla dessa faktorer i en analys som fokuserar på ett genusperspektiv. Och det kan bli svårt att föra en diskussion om man hela tiden måste dekonstruera dessa begrepp. I vissa fall kommer därför en ensidig indelning av könen att användas men med medvetenheten om att analysen inte är fullständig. Det går att fokusera på endast en av aspekterna (i detta fall kön), men då bör man dock vara medveten om att den bild som ges kommer att vara mycket förenklad

(Hägerström 2003, s.275).

För att kunna föra en diskussion på en övergripande stadsplaneringsnivå så måste fokus ligga på *offentliga platser*. Men det är viktigt att notera att begrepp som offentligt och privat i likhet med man/kvinna är flytande, och har olika betydelse för olika personer. Det som är privat för en person kan vara offentligt för en annan och vice versa (Whitzman 2007, s.2724). Vissa platser fungerar som arbetsplats för någon, medan den utgör ett offentligt sammanhang för någon annan, t.ex. skolor, sjukhus, butiker, kyrkor mm. Och för hemlösa personer eller för den som utsätts för rädsla och isolering i hemmet kan de offentliga platserna fungera som en trygg tillflyktsort som får ersätta det privata. En genusanalys på planering blir inte komplett om man bara fokuserar på antingen privata eller offentliga platser (Whitzman 2007, s.2722). I denna uppsats kommer idéerna om offentligt och privat dock att användas som fasta begrepp, men med insikt om att även denna dikotomiserande uppdelning endast erbjuder en mycket förenklad version av hur samhället egentligen ser ut.

1.5 Metod & material

Uppsatsen har sin utgång i regeringens allmänna jämställdhetspolitiska mål (SOU 2005:66). Genom litteraturstudier av teorier kring stadsplanering och genusvetenskap undersöks hur man kan koppla jämställdhetsmålen till landskapsarkitektyrket. Med litteraturstudier menas *tolkande analyser* av litteraturen och denna metod är kvalitativ (Patel & Davidson 1994, s.199). Litteraturen kommer till stor del att bestå av teoretiker och forskare inom planering, geografi och arkitektur, men även av texter om genus och genusvetenskap.

Tora Friberg är samhällsplanerare och forskare vid Linköpings universitet och har tillsammans med andra forskare inom området startat *Genusgruppen i geografi*. De har gemensamt sammanställt en antologi med olika texter kring ämnet, *Speglingar av rum – om könskodade platser och sammanhang*. De olika författarna till texterna i denna antologi har valt att beskriva några skilda infallsvinklar på genus i planering.

En annan viktig text som behandlar ämnet genus är *Jämställdhet nästa! – Samhällsplanering ur ett genusperspektiv* av A. Larsson och A. Jalakas. Det är en bok som tagits fram bl.a. med bidrag från Boverket. Den analyserar olika delar av samhällsplaneringens historia och granskar både vår nutid och vårt förflutna ur ett genusperspektiv. Meningen med boken är att fungera som ett verktyg för att underlätta förståelsen av genus i planering.

I övrigt består litteraturen av svensk och engelsk litteratur i form av böcker, artiklar och rapporter som har gemensamt att de kan bidra med en djupare förståelse för hur man kan se på stadsplanering ur ett genusperspektiv.

1.6 Disposition

Uppsatsen är indelad i 5 huvuddelar: inledning, teoretisk bakgrund, de allmänna jämställdhetspolitiska målen, slutdiskussion och litteraturförteckning. Under teoretisk bakgrund presenteras och definieras för uppsatsen väsentliga begrepp. Här kommer även en kort presentation av de teorier som ligger till grund för mina analyser. Huvuddelen i uppsatsen består av en analys av vår stadsplanering utifrån de allmänna jämställdhetspolitiska målen. Under vart och en av jämställdhetsmålet tillkommer underrubriker som representerar mina två frågeställningar. I diskussion & slutsats presenterar jag mina egna reflektioner och vad jag kommit fram till i analysen.

2. Teoretisk bakgrund

Här förklaras några för uppsatsen centrala begrepp: *kön*, *genus*, *jämställdhet*, *jämlikhet*, *genusperspektiv* och *dikotomi*. Användningen av dessa begrepp kan variera och därför anges vilken betydelse de har i denna uppsats. Här presenteras även de teorier som ligger till grund för analysen och som är viktiga för förståelsen av hur genus kan kopplas till stadsplanering.

2.1 Begrepp

Kön är en av de absolut viktigaste faktorer som vi använder för att sortera upp människor (Larsson & Jalakas 2008, s.49). Det första vi lägger märke till hos en person är om det är en kvinna eller en man. Det som definierar oss som män och kvinnor handlar om mycket mer än bara det biologiska könet. För att skilja på vad som är kopplat till biologin och vad som baseras på våra föreställningar om män och kvinnor så har man tillfört begreppet *genus* (Larsson & Jalakas 2008, s.49). Genus används för att beteckna vår sociala och historiska uppfattning av kön (Gemzöe 2003, s.80). Begreppet anges för att beskriva de attribut vi använder för att markera vilket biologiskt kön vi tillhör. Det är ett dynamiskt begrepp som betonar våra föränderliga uppfattningar om vad vi anser lämpligt för kvinnor och män att göra (Larsson & Jalakas 2008, s.47).

Jämställdhet är ett begrepp som lätt kan blandas ihop med *jämlikhet*. Skillnaden mellan de två begreppen är att jämlikhet innefattar alla typer av individer medan jämställdhet endast inbegriper kvinnor och män (Larsson & Jalakas 2008, s.34). Begreppet jämlikhet innefattar alltså även jämställdhet (Larsson & Jalakas 2008, s.34). När man i planering försöker ta hänsyn till jämställdhet så uppstår ett problem eftersom planeringen avser framtiden, ett samhälle där jämställdhet bör råda. Om man tar utgång i dagens samhälle som ännu inte är jämställt så planerar man utefter en situation där det råder olika villkor för kvinnor och män. Utgången kan då bli att man istället befäster den nuvarande situationen, ojämlikhet mellan könen. Om man däremot utgår från framtidens jämställda samhälle så förnekas den rådande situationen och risken blir att kvinnors erfarenheter och behov försummas (Larsson 2005, s.222). Genom att byta ut begreppet jämställdhet mot *genusperspektiv* kan man undvika att befästa den rådande ojämlikheten mellan kvinnor och män samtidigt som man erkänner att olika erfarenheter baserade på genus bör tas i beaktning (Larsson 2005, s.222).

Ordet *dikotomi* används i denna uppsats bl.a. för att beskriva motsatsförhållandet man/kvinna. "Dikotomi innebär en uppdelning av någonting i två av varandra uteslutande delar" (Wikipedia 2010 [www]). Ordet anger på ett tydligt sätt den relation som könen ges i förhållande till varandra samt förhållandet mellan de egenskaper och begrepp som är kopplade till antingen det ena eller det andra könet.

2.2 Teorier

Nedan beskrivs två teorier som används som förenklade förklaringsmodeller över samhällets konstruktion av kön och genus, nämligen *genussystemet* och *könsbestämd arbetsdelning*. Dessa teorier används i uppsatsen för att förklara och understödja kopplingen mellan de allmänna jämställdhetspolitiska målen och stadsplanering.

2.2.1 Genussystemet

Genussystemet används som en beskrivning över hur vårt samhälle byggs upp utifrån föreställningar om kön och genus. Begreppet myntades av historikern och genusvetaren Yvonne Hirdman. Hon beskriver genussystemet i artikeln *Genussystemet – reflektioner kring kvinnors sociala underordning* (1988/1993) som "ett 'nätverk' av processer, fenomen, föreställningar och förväntningar, vilka genom sin interrelation ger upphov till ett slags mönstereffekter och regelbundenheter." (Hirdman 1988/1993, s.149). Det är alltså en slags ordningsstruktur som utgör förutsättningar för andra sociala system. Genussystemet upprätthålls av två faktorer: *isärhållande* av könen och en *hierarki* där mannen är normen, och överordnad kvinnan. Isärhållandet innebär att vi dikotomiserar män och kvinnor och många ord som står i motsats till varandra associeras gärna till antingen det kvinnliga eller det manliga, t.ex. mjukt/hårt, reproduktion/produktion, privat/offentligt, offer/förövare (Hirdman 1988/1993, s.149). Vidare menar Hirdman att varje samhälle har ett oskrivet "kontrakt" mellan könen som innehåller våra ytterst konkreta föreställningar som hur kvinnor och män ska vara mot varandra. Och det är genom detta nedärvda *genuskontrakt* som genussystemets ordning kan upprätthållas. Hon menar att vi alla är med och rekonstruerar den manliga normen och kvinnans underordnande (Hirdman 1988/1993, s.153)

2.2.2 Könsbestämd arbetsdelning

Heidi Hartman beskriver sina teorier i artikeln *Kapitalismen, patriarkatet och könssegregationen i arbetet* (1981/1993). Hon menar att den grundläggande orsaken till mäns överordning och kvinnors underordning i det kapitalistiska samhället beror på den *könsbestämda arbetsdelningen*. Hon skriver att i och med att det privata skildes från det offentliga, och samhället började styras av ett kapitalistiskt system så övergick mäns direkt personliga kontroll över kvinnor i ett indirekt, opersonligt kontrollsystem som baserades på två mekanismer: den *traditionella arbetsdelningen mellan könen*, och *tekniker för hierarkisk organisation och kontroll*. Det är enligt Hartman ett växelspel mellan kapitalismen och patriarkatet som upprätthåller könsordningen eftersom könssegregeringen av arbetet upprätthåller lägre löner för kvinnor och bevarar deras beroende av män. Arbetsdelningen i de tvåkönade äktenskapliga hemmen leder i sin tur till att kvinnans ställning på arbetsmarknaden försvagas och på så sätt förevigas könsmaktordningen (Hartman 1981/1993, s.96-98).

3. De allmänna jämställdhetspolitiska målen

Detta avsnitt består av en analys som utgår från regeringens allmänna jämställdhetspolitiska mål (SOU 2005:66). I analysen besvaras för vart och ett av målen de två frågeställningarna som ligger till grund för uppsatsen:

På vilka sätt kan planeringen av våra städer idag påverka jämställdheten mellan män och kvinnor?

Med vilka medel kan vi närma oss de jämställdhetspolitiska målen med hjälp av stadsplanering?

3.1 Jämställdhetsmål 1: En jämn fördelning av makt och inflytande.

Kvinnor och män ska ha samma rätt och möjlighet att vara aktiva medborgare och att forma villkoren för beslutsfattandet.

I analysen av det första jämställdhetsmålet besvaras den första frågan under rubriken makt & stadsplanering. Här tas några olika aspekter upp på hur planeringen påverkar möjligheterna till en jämn fördelning av makt, nämligen avsaknaden av kvinnor inom planering, det hierarkiska förhållandet mellan översiktplan och detaljplan och representationer i offentliga miljöer. Den andra frågan besvaras under rubriken stadsplanering för en jämn fördelning av makt, och handlar om hur vi genom att tillämpa ett genusperspektiv kan uppnå en stadsplanering för alla.

3.1.1 Makt & Stadsplanering

Avsaknaden av kvinnor inom planering

Upplägget av dagens moderna städer är utformat av stadsbyggande från en annan tid som har satt upp olika gränser, båda dolda och synliga (Larsson & Jalakas 2008, s.16). Dessa gränser påverkar oss än idag i vårt sätt att leva och förflytta oss. För bara hundra år sedan ansågs kvinnans plats vara i hemmet och kvinnor rörde sig sällan i offentligheten (Larsson & Jalakas 2008, s.18). För många stora arkitekter som Ebenezer Howard¹ eller Le Corbusier² var det självklart att kvinnan ansvarade för hem och barn medan mannen hörde hemma i det offentliga rummet (Larsson & Jalakas 2008, s.20-21). Utvecklingen har turligt nog gått framåt och kvinnors behov och erfarenheter har lyfts fram, men än idag tycks samhällsplaneringen placera in kvinnor i fack som antingen omsorgsgivare eller offer (Larsson & Jalakas 2008, s.23). Detta går emot de jämställdhetsmål som regeringen satt upp, och bestrider det faktum att verkligheten ser annorlunda ut idag då både män och kvinnor förvärvsarbetar, ansvarar för hem och

¹ Brittisk stadsplanerare och upphovsman till Arts and Craft-rörelsen och trädgårdsstaden (Svedberg 1988).

² 1900-talets mest berömde arkitektvisionär som har haft stor betydelse för modernismens idéer i Europa (Svedberg 1988).

barn, och deltar i samhällets utveckling (Larsson & Jalakas 2008, s.23). För att reda ut hur planeringen kan påverka maktfördelningen och inflytandet hos kvinnor och män måste man enligt samhällsplaneraren Tora Friberg (2006) ställa sig följande frågor: Vem har makten att planera, bygga, äga och förvalta platser? Vem har rätt till att använda sig av platser? Vem har rätten att kategorisera och förändra platser? (Friberg 2006, s.278).

Män som grupp har mest makt i vårt moderna samhälle, både i den akademiska världen och inom andra instanser (Mc Dowell 1999, s.25). Kvinnors deltagande ökar visserligen men de är fortfarande underrepresenterade på beslutsfattande positioner (Mc Dowell 1999, s.26). Inom näringslivet är andelen kvinnor på chefspositioner endast fem procent (Larsson & Jalakas 2008, s.32). Även inom arkitektur och planering har kvinnor generellt sett underordnade positioner (Friberg 2006, s.278). I planeringssammanhang blir kvinnor de avvikande och männen utgör normen; "det finns stadsarkitekter och så finns det kvinnliga stadsarkitekter" (Larsson & Jalakas 2008, s.55). Problemet ligger bland annat i att planerare omöjligen kan undvika att relatera till sin egen subjektiva bedömning av vad som är " normalt " och " uppenbart " (McDowell 1999, s.25). Beslut fattas alltså utifrån beslutfattarens egen världsbild och erfarenheter, och det kan vara det som är orsaken till det som Friberg skriver i *Towards a gender conscious counter-discourse in comprehensive physical planning*, att det inom planering finns ett systematiskt nedvärderande av kvinnors erfarenhet (Friberg 2006, s.277).

Det hierarkiska förhållandet mellan ÖP och DP

Anita Larsson (2005) skriver i sin text *Kön och rum i den fysiska planeringen* om olika perspektiv i detaljplanering och översiktsplanering. Hon menar att i översiktsplanering behandlas det kommunala/offentliga rummet där vardagslivet ofta utelämnas, och att man glömmer att belysa människor och deras handlingar. I detaljplanering däremot, som handlar om bostadsområden/privata rum, får ofta individuella behov och erfarenheter ett större utrymme. Den översiktliga planeringen är alltså enligt Larsson könsneutral, medan i detaljplaneringen är kvinnor och män urskiljbara. Hon menar vidare att ett könsneutralt förhållningssätt som regel innebär att det är den manliga normen som underförstått gäller. Detta leder henne till slutsatsen att översiktsplaneringen ger ett manligt perspektiv medan detaljplaneringen, där kvinnors erfarenheter kommer fram, ger ett kvinnligt perspektiv. Det intressanta blir om man ser på hierarkin mellan en detaljplan och en översiktsplan. Tanken är ju att översiktsplanen ska föregå detaljplanen tidsmässigt. Dessutom bör detaljplanen ha en förankring i översiktsplanen, vilket innebär att ÖP är överordnat DP. Detta innebär enligt Larsson en tvåfaldig underordning av kvinnors erfarenheter. Först genom uteslutandet och osynliggörandet av kvinnors erfarenheter i den översiktliga planeringen, sedan genom att det kvinnliga perspektivet i detaljplanen styrs av det "könsneutrala" synsättet i översiktsplanen (Larsson 2005, s.222-224; Larsson & Jalakas 2008, s.62).

Representationer i offentliga miljöer

En plats är inte bara någonting som är skapad utan den formas genom våra handlingar och praktiker. Istället för att se det som att vi är brukare av en redan färdig struktur och mening kan man säga att vi alla är med och producerar de platser vi besöker (Forsberg 2005, s.24). Eftersom vi upplever världen med våra sinnen lagras upplevelser och erfarenheter i våra kroppar, och på så sätt förkroppsligas vår kunskap och våra minnen av rummet. Det är genom våra kroppars rumslighet som både den symboliska och den praktiska användningen av rummet visar hur vi skapar genus. Den könsmässiga uppdelningen i staden blir en "metaberättelse om hur genus konstrueras och upprätthålls" (Forsberg 2005, s.32). För att se hur makt och inflytande påverkar våra städer är det intressant att titta på hur manliga respektive kvinnliga representationer ser ut. Det handlar främst om vem som tar sig rätten att lägga beslag på och förvalta det offentliga rummets ytor (Friberg 2005, s.200). Till exempel är väldigt många statyer monument över mäktiga män som alla ska representera maskulinitet i form av "styrka, upprättande av lag och ordning, krig samt territoriella eller tekniska erövringar" (Forsberg 2005 s.29). Den kvinnliga motsvarigheten däremot består av statyer som berättar en helt annan historia, skulpturer på kvinnor som ofta talar om förtryck och kränkning, och dessa finner man ofta på betydligt mer undanskymda placeringar (Forsberg 2005, s.29).

Exempel från Malmö

Figur 1: "Sillagumman" på Södra fiskartorget i Malmö. Uppförd 1980. (Foto: Stina Bodelius 2010-03-16)

Figur 2: Karl X Gustav på Stortorget i Malmö. Uppförd 1896. (Foto: Stina Bodelius 2010-03-16)

Figur 3: Naken kvinna invid Hansakompaniet. Uppförd 1989. (Foto: Stina Bodelius 2010-03-22)

Figur 4: Frans Suell framför Dringenbergska gården på Norra Vallgatan i Malmö uppförd 1915. (Foto: Stina Bodelius 2010-03-24)

En annan intressant aspekt som tas upp av Tora Friberg (2005) i *Kvinnors upplevelse av resans rum* handlar om den påtvingade reklam som förekommer på offentliga ytor. Som exempel använder hon reklamaffischer i tågupéer och på tunnelbanestationer där lättklädda kvinnor förekommer frekvent, och där det kan vara svårt för betraktaren att inte fastna med blicken trots att det kan verka stötande (Friberg 2005 s.200). Genom dessa representationer i städer görs en indelning mellan könen där mannen får stå för styrka, makt och våld medan kvinnan symboliserar offer, förtryck och sexuellt objekt. På så sätt bidrar stadens fysiska miljöer till ett *isärhållande* av könen och ett *hierarkiskt* förhållande där mannen utgör normen.

Exempel från Stockholm

Figur 5: är hämtad från Flickr och föreställer en reklamkampanj från H&M vid en tunnelbanenedgång i Stockholm. (Foto: Joseph O Hughes)

3.1.2 Stadsplanering för jämn fördelning av makt

Genusperspektiv på planeringen

Genom lagar och förordningar försöker man reglera jämställdheten på flera nivåer i samhället, och som en följd av det har olika myndigheter sett till att ta fram underlag för att förbättra jämställdheten (Larsson & Jalakas 2007, s.37). Boverket, banverket och vägverket har alla låtit ta fram rapporter för att uppnå de jämställdhetspolitiska målen men de präglas av svårigheten att tydliggöra vad detta innebär för fysisk planering (Larsson & Jalakas 2007, s.37). I fråga om en jämn fördelning av makt och inflytande blir det i denna uppsats tydligt att kvinnor måste ha ett större deltagande på beslutsfattande positioner inom planeringen. Men det är också viktigt att tänka på att kvinnor, bara för att de tillhör det underordnade könet, inte säkert intresserar sig för genusfrågor (Mc Dowell 199, s.26). För att kunna sträva mot en mer jämställd planering måste vi till en början analysera våra fysiska miljöer och förstå hur ojämställdhet skapas och återskapas (Larsson & Jalakas 2007, s.14). Att tillämpa genusperspektiv är väsentligt för förståelsen

av de missförhållanden i samhället som leder till kvinnors underordning. Men det är också viktigt att komma ihåg att genus berör både män och kvinnor och är viktigt både i beslutsfattande och på medborgarnivå (Greed 2005 s.276). Genom att se det som kvinnors ansvar att lösa jämställdhetsfrågan så fråntar man männen deras ansvar (Larsson & Jalakas 2007, s.44).

Att forma villkoren för beslutsfattandet är ett ansvar för alla, för både kvinnor och män. Makten i planeringen måste istället tydliggöras genom att speciellt studera hur underordningen sker, det vill säga hur ojämställdhet mellan könen uppstår och vidmakthålls genom planeringsprocessen. (Larsson & Jalakas 2007, s.44-45)

3.1.3 Sammanfattning

Den koppling som görs mellan stadsplanering och det första jämställdhetsmålet har alltså att göra med avsaknaden av kvinnor på beslutsfattande positioner. Detta får konsekvensen att den översiktsplan som ligger till grund för detaljplanen präglas av en manlig norm. I våra fysiska miljöer kan man se snedfördelningen av makt på t.ex. manliga och kvinnliga representationer i staden såsom statyer eller reklampelare. Manliga statyer står oftare för styrka och makt medan den kvinnliga motsvarigheten berättar om förtryck eller har rollen av ett sexuellt objekt. Detta understöds av Hirdmans (1988/1993) teorier om *genussystemet* där isärhållande och den manliga normen bidrar till kvinnans underordning (Hirdman 1988/1993). Genom att titta närmare på det kan vi förstå hur fysiska platser är kopplade till maktrelationer i samhället. För att motverka denna snedfördelning av makt måste vi dels integrera kvinnor på beslutsfattande nivå inom stadsplanering, dels se till att tillämpa ett genusperspektiv, och lägga ansvaret både på män och på kvinnor.

3.2 Jämställdhetsmål 2: <u>Ekonomisk jämställdhet</u>. Kvinnor och män ska ha samma möjligheter och villkor i fråga om utbildning och betalt arbete som ger ekonomisk självständighet livet ut.

I undersökningen av det andra jämställdhetsmålet kopplas återigen analysen till frågeställningarna. Första frågan besvaras under rubriken ekonomi & stadsplanering. Här tas några olika aspekter på planeringens möjliga påverkan på den ekonomiska jämställdheten upp, nämligen transportsystemet och förutsättningar för transport. Frågan om hur vi kan närma oss målet besvaras under rubriken stadsplanering för ekonomisk jämställdhet och handlar om transportsystemets "vita fläckar".

3.2.1 Ekonomi & stadsplanering

Transportsystemet

Vad gäller den ekonomiska jämställdheten kan inte planeringen frambringa en jämlik arbetsmarknad med lika lön för alla, men den kan underlätta möjligheterna att kombinera familje-, arbets-, och fritidsliv genom att reflektera över huruvida fysiska frågor medverkar till att forma våra liv och rörelsemönster (Larsson & Jalakas 2008, s.45). Vägverket (2009) har tagit fram en rapport som analyserar mäns och kvinnors resvanor, och där har man kommit fram till att man i genomsnitt gör ungefär lika många resor per dygn, 2,9 för män och 2,7 för kvinnor (Vägverket 2009, s.15). Men kvinnors resande innebär 20% mer service- och inköpsresor, medan männen utför rena arbetsresor. Kvinnor utför t.ex. ca dubbelt så många resor som syftar till att hämta eller lämna barn jämfört med män (Vägverket 2009, s.15). Även om kvinnor och män gör ungefär lika många resor så innebär det faktum att en stor del av kvinnans vardag går åt till att ta ansvar för hem och barn också en minskad möjlighet att ta ett arbete längre bort från bostaden eller att jobba heltid (Vägverket 2009, s.16). Män däremot färdas i allmänhet bara mellan hem och arbete och kan på så sätt arbeta på ett längre avstånd från hemmet (Vägverket 2009, s.16). Det kan tyckas motsägelsefullt att trots att kvinnor oftare reser på oregelbundna tider och gör fler delresor så använder de kollektivtrafik i större utsträckning än män (Vägverket 2009, s.17). Män däremot använder bilen mer trots att de oftare reser på regelbundna tider och endast från en plats till en annan, något som skulle vara betydligt bättre anpassat till användning av kollektivtrafiken som den ser ut idag (Vägverket 2009, s.18).

Förutsättningar för transport

Enligt rapporten från vägverket (2009) är kvinnor generellt sett högre utbildade än män och trots det har män oftare mer högavlönade yrken och arbetar längre bort från hemmet. Men eftersom kvinnor har så många begränsningar i sin vardag, tack vare transportsystemet och sina resevanor, minskar möjligheten till ett heltidsarbete eller ett mer välbetalt arbete längre bort från hemmet. På så sätt försvårar den fysiska planeringen möjligheten till ekonomisk jämställdhet mellan män och kvinnor

(Vägverket 2009, s.20). Men det är inte bara upplägget av transportsystemet som påverkar våra möjligheter att resa. Flera författare menar att tillgängligheten på kollektivtrafiken är anpassad till unga män med lite bagage och utan svårigheter att ta sig fram (Friberg 2005, s.199; Greed 2005, s.275). Trånga gångar på tåg och buss, höga bagagehyllor, brist på säkerhetsanordningar för barn, och små, opraktiska toaletter är alla faktorer som kan försvåra resan med kollektivtrafik för de resenärer som inte passar inte i den normen (Friberg 2005, s.199). Dessutom har miljöanpassningar i biltrafiken i form av t.ex. trängselavgifter, vägtullar och höjd skatt på bensin försvårat för användningen av bil för de grupper som har lägst inkomst, varav många är kvinnor (Greed 2005, s.271). Detta trots att kvinnors användande av bil vore mer hållbart eftersom de i större utsträckning utför flerfunktionellt resande. Den grupp som gagnas mest är de som har tjänstebil av vilka majoriteten är välbetalda män med arbete på regelbundna tider (Greed 2005, s.271). I rapporten från Vägverket (2009) dras slutsatsen att det vore ohållbart om kvinnor skulle anpassa sig till mäns resvanor eftersom en ökad användning av bilar skulle öka utsläppen och antalet trafikolyckor. Om däremot männen skulle anpassa sig till det kvinnliga beteendet så skulle användningen av mer hållbara färdmedel såsom kollektivtrafik eller cykling öka i kombination med att antalet döda i trafikolyckor skulle minska drastiskt (Vägverket 2009, s.19-20).

3.2.2 Stadsplanering för ekonomisk jämställdhet

Transportsystemets "vita fläckar"

Mäns resvanor ligger till grund för utformningen av kollektivtrafiksystemet trots att det i större utsträckning är kvinnor som använder sig av det. De manliga resenärerna utgör normen för både transportsystemet och transportmedlen, vilka är utformade för "a young man carrying nothing more than a rolled up newspaper" (Greed 2005, s.275). Hirdman (1988/1993) menar ju i sin teori om genussystemet att det är isärhållandet av könen och den *manliga normen* som skapar kvinnans underordning (Hirdman 1988/1993). För att kunna skapa en förändring menar Tora Friberg (2005) att vi bör göra en analys över vilken funktion resandet har för befolkningen. Är det en "tyngd" eller en "avlastning"? Men begreppen ska inte ses som dikotomier. En och samma resa kan upplevas både som det ena och det andra samtidigt (Friberg 2005, s.206). Analysen underlättas enligt Friberg genom att man använder aspekterna kroppslighet, integritet, fragmentering och valmöjlighet. *Kroppslighet* har med den fysiska utformningen av kroppen att göra. Som exempel använder hon en gravid kvinna som stött på problem under en bussresa p.g.a. sitt gravida tillstånd. Andra kroppsliga tillkortakommanden kan vara muskelmassa eller längd som inte är anpassad till att lägga upp bagage på bagagehyllan (Friberg 2005, s.206-207). *Integritet* har att göra med att man känner lugn och ro under resandet och att man blir bemött med respekt av medresande eller personal. Närmanden från medpassagerare eller påtvingade mobilsamtal från andra resenärer kan verka stötande och inkräkta på ens integritet. *Fragmentering* handlar om hur friktionsfritt man kan utföra en resa. Om den t.ex. är uppstyckad och man tvingas göra många byten eller avbrott kan den kännas som en "tyngd" snarare än "avlastning". Den sista aspekten, *valmöjlighet*, har att göra med huruvida transportsystemet erbjuder ett alternativ om man skulle missa bussen eller tåget (Friberg 2005, s.206-207). Friberg menar att med dessa begrepp som analysverktyg kan vi betrakta samhället ur ett genusperspektiv och upptäcka fler brister i transportsystemet. Dessa brister kallar hon

för "vita fläckar".

De vita fläckarna är en metafor som bygger på att västerlänningar ville upptäcka alla delar av världen och fylla igen de vita fläckarna på kartan. Dessa områden var i verkligheten väl kända av dem som bodde där. På samma sätt kan kvinnor ge en oändlig mängd exempel på vad de tycker brister i transportsystemet men de som har ett avgörande inflytande (oftast män) vet inte, eller kan inte göra något åt det (Friberg 2005, s.207-207).

Genom att analysera och fylla i dessa "vita fläckar" så skapas förutsättningen för att sträva mot ett mer jämställt transportsystem (Friberg 2005, s.208).

3.2.3 Sammanfattning

Transportsystemet utformning ligger till grund för kopplingen mellan det andra delmålet och stadsplanering. Kvinnors och mäns resande skiljer sig åt på så sätt att kvinnor gör fler delresor och kombinerar sina resor med andra ärenden medan män oftast reser från en punkt till en annan. Kvinnor reser dessutom mer kollektivt, och i större utsträckning på oregelbundna tider. Så genom att anpassa resande med kollektivtrafik efter en manlig norm försvårar vi för kvinnor att ha ett heltidsjobb eller ett arbete långt från hemmet. Dessutom kan resandet försvåras av trånga utrymmen, höga bagagehyllor och bristande säkerhetsordningar. Att det är den manliga normen som blir orsak till ojämlikhet mellan könen stöds av Hirdmans (1988/1993) teorier om *genussystemet*. Genom att analysera och underlätta resandet för kvinnor såväl som män så kan vi göra det till en "avlastning" snarare än "tyngd". På så sätt skapas även chansen för att resandet ska erbjuda en möjlighet snarare än ett hinder för att heltidsarbeta eller ta ett mer välbetalt arbete på längre avstånd från hemmet.

3.3 Jämställdhetsmål 3: Jämn fördelning av det obetalda hem- och omsorgsarbetet. Kvinnor och män ska ta samma ansvar för hemarbetet och ha möjligheter att ge och få omsorg på lika villkor.

I analysen av det tredje jämställdhetsmålet besvaras den första frågan under rubriken obetalt arbete & stadsplanering. De faktorer som tas upp där stadsplaneringen kan påverka möjligheterna till en jämn fördelning av det obetalda arbetet beskrivs under funktionsuppdelade städer och regionsförstoring, och produktion & reproduktion. Den andra frågan besvaras under rubriken stadsplanering för en jämn fördelning av det obetalda arbetet, och tar upp medborgarinflytande och tidsgeografiska dagsprogram som en metod att närma sig jämställdhetsmålet.

3.3.1 Obetalt arbete & Stadsplanering

Funktionsuppdelade städer och regionsförstoring

Många vuxnas vardagsliv handlar om att få "livspusslet" att gå ihop. Uppgiften att kunna kombinera arbete, familj, vänner och äktenskap blir mer och mer som att lägga ett pussel. Och med det menas inte ett fyrabitarspussel för småbarn, utan ett av de där pusslen med flera tusen bitar. För att sätta ord på den tid alla våra vardagliga åtaganden tar, och den förflyttning i rummet som krävs för att utföra dem har ett nytt begrepp myntats; "tidsgeografi" (Larsson & Jalakas 2008, s.83). Det som har föranlett våra allt mer komplexa lösningar för att få vardagen att gå ihop är uppdelningen av hem och arbetsplats, och regionsförstoringar med allt längre pendlingsavstånd (Larsson & Jalakas 2008, s.82). Separerandet av arbete och bostad gjordes ursprungligen för att öka effektiviteten och det har lett till att arbete likställs med det som görs utanför hemmet (Greed 2005, s.270). Det obetalda hushållsarbete som sker i och i anslutning till hemmet ses inte längre som arbete (Greed 2005, s.270). Regionsförstoringen av städer får i sin tur följderna att det uppstår svårigheter med att kombinera familj och barn med långa resor till och från arbetet. Lösningen blir att en av föräldrarna, ofta kvinnan, avstår från att ta ett arbete långt ifrån hemmet, och detta blir orsaken till en ojämn fördelning av det obetalda hushållsarbetet (Larsson & Jalakas 2008, s.115). Men denna uppdelning bygger på en förlegad syn där kvinnor associeras med privata sfären och med social reproduktion (Friberg 2006, s.278). Normen för arbetsfördelningen är en heltidsarbetande man med en deltidsarbetande hustru, med sitt arbete på så pass nära håll att hon kan sköta hem och barn (Forsberg 2005, s.23).

Produktion & reproduktion

Det är tydligt att uppdelningen mellan arbete och hushåll har bidragit till att befästa kvinnans roll som omsorgsgivare och försvårar för en jämn fördelning av hushållsarbetet. Detta bekräftas också av Harmans teorier om att mannens överordning beror av den könsbestämda arbetsfördelningen, och att detta är en förevigande process av könsmaktordningen (Hartman 1981/1993). Den aktivitet som förekommer på

arbetsplatserna brukar kallas för *produktion* medan det som förekommer i hemmet, och som är kopplat till vård och omsorg kallas för *reproduktion* (Larsson & Jalakas 2008, s.81). Med reproduktion avses också hushållsarbete även om det ligger långt ifrån den egentliga innebörden av begreppet: fortplantning (Gemzöe 2003, s.109). Den tydliga kopplingen mellan kvinnor och reproduktion avspeglas även i offentliga sammanhang där barnomsorg, förskola och städföretag ofta domineras av kvinnlig arbetskraft (Gemzöe 2003, s.109). Genom planering kan vi påverka markanvändningen och på så sätt motverka funktionsuppdelningen, men vi måste också se till att begrepp som produktion och reproduktion luckras upp och slutar användas som motsatspar. Dessa två begrepp är inbäddade i varandra och kan och bör inte skiljas åt, de är "två sidor av samma mynt" (Larsson & Jalakas 2008, s.81). Det är genom att integrera ett vardagslivsperspektiv på den fysiska planeringen som reproduktion knyts samman med produktion och därmed lyfter fram kvinnors erfarenhet, och deras sätt att organisera vardagen (Larsson & Jalakas 2008, s.82).

3.3.2 Stadsplanering för jämn fördelning av obetalt arbete

Medborgarinflytande & tidsgeografiska dagsprogram

Det är viktigt att ta fram och synliggöra medborgarnas erfarenheter av *både* produktion och reproduktion och detta kan göras genom att man utvecklar tidsgeografiska dagsprogram som omfattar båda dessa begrepp (Larsson & Jalakas 2008, s.86). På så sätt kan vi klargöra att vardagslivet inte bara omfattar yrkesarbete utan även det obetalda hem- och omsorgsarbetet (Larsson & Jalakas 2008, s.86). De tidsgeografiska dagsprogrammen kan antingen vara baserade på enskilda människors redogörelse för hur de organiserar sin dag, eller konstrueras utifrån generella antaganden om hur lång tid vardagens aktiviteter tar för olika slags människor (Larsson & Jalakas 2008, s.94).

Friberg (2006) skriver att en mer jämlik stadsstruktur kan uppnås genom att involvera medborgarna i de olika planeringsstadierna, något som kallas för ett "bottom-up-perspektiv", i kombination med ett genusmedvetande (Friberg 2006, s.279). Genom att involvera medborgarna skapas möjligheten för kvinnors och andra individers erfarenheter att synliggöras, och på så sätt uppkommer en koppling till vardagslivsperspektivet (Larsson 2005, s.216-217). Medborgarnas deltagande bygger helt på ett erkännande från planerarens sida av att deras kunskap och erfarenheter är av betydelse för planeringen, samt en önskan att stärka demokratin (Larsson & Jalakas 2008, s.75). I Jämställdhet nästa! (2008) lyfts olika skäl fram till att använda medborgardeltagande i planeringen. Det är dels för att alla ska kunna uttrycka sina åsikter och ha möjlighet till att påverka samhällsutvecklingen. Dels för att stärka medborgarnas tillhörighet och engagemang i sin omgivning. Och dels för att det är viktigt att medborgarna har kunskap om planeringen. I texten framförs även olika förslag på hur medborgardeltagandet kan se ut, t.ex. genom studiecirklar, fokusgrupper eller gåturer där medborgare för en dialog om hur omgivningen ser ut och fungerar (Larsson & Jalakas 2008, s.86-93). Kerstin Bohm (1985) skriver i sin bok *Med- och motborgare i stadsplanering* om medborgardeltagandets betydelse för stadsplanering. Hon menar att medborgardeltagande ska fungera som en demokratiserande process som verkar för att inkludera fler grupper i stadsplaneringen. Ett genuint medborgardeltagande kan förverkligas först när vi upphör att använda alla motstridiga

dikotomier för att beteckna den såsom myndighet/medborgare, produktion/reproduktion (Bohm 1985, s.101).

3.3.2 Sammanfattning

Vad som tas upp i relation till det tredje delmålet är att funktionsuppdelningen av städer och regionsförstoringar har lett till långa resor mellan hem och arbete där ofta kvinnor får stå tillbaka och ta ett större ansvar i hemmet. I enlighet med Hartmans (1981/1993) teorier är det alltså den *könsbestämda arbetsdelningen* som ligger till grund för den ojämna uppdelningen av obetalt arbete, och som orsakar kvinnors underordning (Hartman 1981/1993). Genom att luckra upp gränserna mellan arbets- och privatliv kan vi dock skapa en förändring som går mot jämställdhetsmålet. Ett sätt att göra det kan vara att använda tidsgeografiska program och medborgarinflytande i planeringen för integrera ett vardagslivsperspektiv. Vardagslivet består både av arbete och hem och det är genom att sammanföra dessa två aspekter som vi kan närma oss en jämn fördelning av det obetalda hem- och omsorgsarbetet.

3.4 Jämställdhetsmål 4: Mäns våld mot kvinnor ska upphöra. Kvinnor och män, flickor och pojkar, ska ha samma rätt och möjlighet till kroppslig integritet.

I analysen av det fjärde och sista målet besvaras den första frågan om hur stadsplanering kan påverka jämställdheten under rubriken våld & stadsplanering. Den aspekt som har används för att se hur planeringen påverkar mäns våld mot kvinnor är maktstrukturer. För att besvara den andra frågeställningen, hur vi kan motverka våldet genom stadsplanering, anges under rubriken dekonstruktion av våld några viktiga faktorer.

3.4.1 Våld & stadsplanering

Maktstrukturer

Brottsstatistik har visat att de flesta våldsbrott mot kvinnor sker i hemmet, och att den grupp som löper störst risk att utsättas för våld i offentliga sammanhang är unga män (Andersson 2005, s.70). Problemet med att bara se till statistiken är att den inte tar med de erfarenheter som kvinnor har av könsrelaterat våld som inte anmäls. De flesta kvinnor upplever verbala kränkningar och närmanden upprepade gånger under sitt liv, utan att för den sakens skull någonsin drabbas av grövre sexuellt våld. Den här formen av kränkningar lever kvar som en påminnelse om vad som skulle kunna hända, och är en av orsakerna till att kvinnor i större utsträckning än män begränsar sina liv på grund av rädsla (Andersson 2005, s.70-72). Många kvinnor identifierar sig dock inte sig som rädda även om de (medvetet eller omedvetet) gör en riskkalkylering innan de går hem på kvällen (Andersson 2005, s.70). Och en av anledningarna till att brottstatistiken

anger män som en större riskgrupp kan vara att kvinnor, p.g.a. sin rädsla, i större utsträckning undviker platser där de löper risk att utsättas för våld (Larsson & Jalakas 2008, s.124, Andersson 2005 s.72). Män känner sig också i viss mån rädda men skillnaden är att det ofta inte handlar om rädslan för sexuellt våld. Och män blir till skillnad från kvinnor oftast inte rädda när de möter *en* man och definitivt inte en kvinna (Andersson 2005, s.70). Det är därför viktigt att poängtera att rädsla för att utsättas för våld inte alltid leder till ett uteslutande från offentliga platser (Whitzman 2007, s.2718). Unga män som känner sig rädda när de möter en grupp unga män undviker inte nödvändigtvis att passera där. Kvinnor däremot undviker p.g.a. rädsla offentliga platser i mycket större utsträckning, särskilt när de är ensamma (Whitzman 2007, s.2719). Whitzman (2007) skriver i sin text *Stuck at the front door: gender, fear of crime and the challenge of creating safer space* att det inte nödvändigtvis är kön eller genus som är den avgörande faktorn till huruvida man är rädd för att utsättas för våld. Ofta handlar det om ekonomisk eller social underordning och maktlöshet. Hon menar att rädslan för våld är en social konstruktion som hela tiden förändras med hjälp av olika individers handlingar. Byggstenarna i denna konstruktion består av dikotomier som offer/förövare, kvinnor/män, otrygg/trygg, privat/offentlig, förort/centrum (Whitzman 2007). I rapporten från Vägverket (2009) menar man att:

Samhällsplanerare kan inte planera bort den här maktstrukturen, utan problemet ligger på ett annat plan. Emellertid kan den fysiska planeringen bidra till att lindra känslan av otrygghet och därmed försvaga eller bekämpa genussystemet (Vägverket 2009 s.22).

Det är inte den fysiska miljön i sig som utgör en fara för kvinnor eller är orsak till att kvinnor känner sig rädda för att utsättas för våld. Utan det är ett resultat av ett genussystem med två principer, *isärhållande* av könen och *mannens överordning* (Vägverket 2009, s.22).

3.4.2 Stadsplanering mot mäns våld mot kvinnor

Dekonstruktion av våld

När det gäller stadsplanering så är trygghet och säkerhet de frågor som fått mest uppmärksamhet i förhållande till jämställdhet (Larsson & Jalakas 2008, s.123). Vanliga förslag på lösningar är bättre belysning, städade miljöer och att undvika konstruerandet av slutna rum såsom trånga gång- och cykeltunnlar (Vägverket 2009). Problemet om man fokuserar på kvinnors rädsla istället för trygghet är dock att man riskerar att insatsen blir paternalistisk och beskyddande, och att man underblåser kvinnors rädsla (Larsson & Jalakas 2008, s.125). Whitzman (2007) tar upp ytterligare tre problem som kan uppstå när man använder sig av ett trygghetsperspektiv i planeringen. För det första ligger fokus ofta på större stadskärnor vilket utelämnar en stor del av staden såsom förorter och mindre samhällen. För det andra kan det leda till att man glömmer de grupper som är mest uteslutna från offentliga platser såsom barn, äldre, invandrare eller personer med funktionsnedsättningar. För det tredje så innebär planerarens fokus på att minska våld på offentliga platser att man inte får fram ett helhetsperspektiv där även privata och semiprivata miljöer är inräknade. Hon menar att det som behövs är en mer nyanserad bild av samhället där man inte bara ser kvinnor som offer utan även som potentiella förövare. Och där mäns våld mot andra män ses som genusrelaterat på

samma sätt som mäns våld mot kvinnor. Det handlar alltså enligt Whitzman om att dekonstruera de dikotomier som ligger till grund för vår syn på våld. Man måste applicera ett genusperspektiv på alla aspekter av planeringen, även för äldre, barn, invandrare och funktionsnedsatta, och man måste anta åtgärder som överbygger gränser för vad som är privat och offentligt, förort och centrum (Whitzman 2007). En fundamental princip för att öka tryggheten av en plats är att göra den så tillgänglig som möjligt, för alla (Larsson & Jalakas 2008, s.125). En förbättring av staden med mångfunktionella platser med företag, butiker och restauranger gör att fler människor rör sig där både dagtid och nattetid, och verkar inkluderande på olika plan (Whitzman 2007; Larsson & Jalakas 2008).

3.4.3 Sammanfattning

Det sista delmålet som handlar om mäns våld mot kvinnor är kanske det mål som har tydligast förankring i stadsplanering. Kvinnors begränsade rörelsefrihet p.g.a. rädsla för att utsättas för våld har inom stadsplaneringen handlat om att skapa miljöer som känns så trygga som möjligt. Men i denna text framgår att de åtgärder som brukar genomföras, såsom utgallring av buskage eller kameraövervakning, i själva verket kanske bara ger stöd åt kvinnors rädsla och befäster deras roll som offer. Det är i detta fall *isärhållandet* av könen som Hirdman (1988/1993) beskriver det, där kvinnorna utgör offren och männen utgör förövarna, som blir orsaken till kvinnors underordnade position. För att få till en förändring måste man börja se samhället på ett mer nyanserat sätt och luckra upp de dikotomier som skapar vår syn på våld. Ett sätt att göra detta kan vara att skapa mer mångfunktionella städer där rädsla för våld och risk för att utsättas för våld minskar eftersom olika typer av människor ständigt rör sig där.

4. Diskussion & slutsats

Målet med uppsatsen var att undersöka hur ett genusperspektiv på planering av fysiska miljöer kan kopplas till regeringens allmänna jämställdhetspolitiska mål (SOU 2005:66). Syftet var att uppnå en ökad förståelse för hur vår stadsplanering påverkar möjligheterna till ett jämställt samhälle, och hur vi genom planering kan öka förutsättningarna för att uppnå jämställdhet. De frågeställningar som har legat till grund för analysen är:

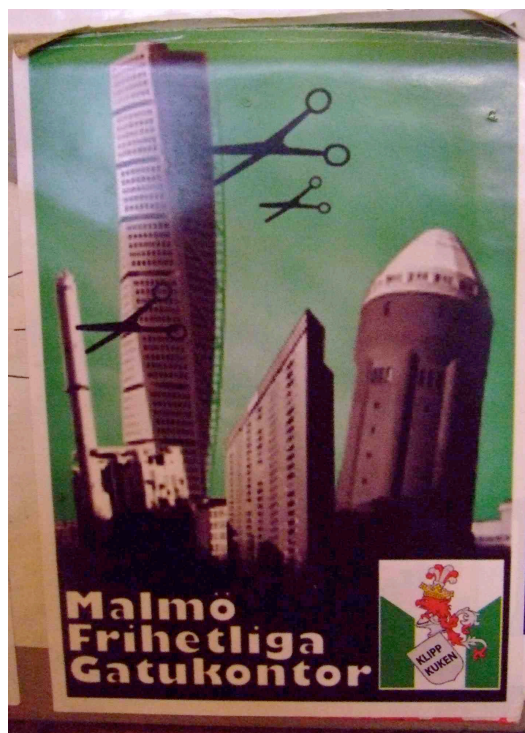
På vilka sätt kan planeringen av våra städer idag påverka jämställdheten mellan män och kvinnor?

Med vilka medel kan vi närma oss de jämställdhetspolitiska målen med hjälp av stadsplanering?

För mig blir det tydligt när jag skriver denna uppsats att stadsplaneringen har en väsentlig betydelse för möjligheterna att forma ett jämställt samhälle. Det finns påtagliga och relevanta kopplingar till alla fyra jämställdhetsmålen.

Det första delmålet *Jämn fördelning av makt och inflytande* kan kopplas till stadsplanering genom avsaknaden av kvinnor på beslutsfattande positioner. Det tar sig uttryck på olika sätt i staden t.ex. genom användningen av översiktsplaner och detaljplaner och hur representationer i form av statyer framställs. Som stöd för resonemanget kan man använda Hirdmans teori om *genussystemet* (Hirdman 1988/1993). Jag tror att det handlar om att få in kvinnor på beslutsfattande positioner, inte bara inom planering, utan även inom politiken och näringslivet. Ingen planering utan ett politiskt beslut, och inget byggande utan en entreprenör som kan utföra arbetet. Men eftersom genussystemet upprätthålls av ett genuskontrakt som genomsyrar alla nivåer och påverkar vårt sätt att se på samhället räcker det inte bara med att integrera kvinnor och deras erfarenheter. Vi måste även uppmärksamma och synliggöra de strukturer som formar vår värld genom att tillämpa ett genusperspektiv på såväl planering som andra instanser.

En infallsvinkel som hade varit intressant att ta upp är hur uppförandet av nya byggnader i städer ibland tycks ha en märkvärdig aspekt. I SVT Debatt, tisdagen den 9:e mars 2010 diskuterades t.ex. byggandet av jättearenor. Många kommuner har fått kritik för miljonsatsningar där de använder ishallar och multiarenor som en strategi att sätta sig själv på kartan. Nio nya arenainvigningar förra året och skyhöga kostnader samtidigt som kommuner tvingas skära ner har blivit ett hett diskussionsämne. Varför väljer man att prioritera bort skola och omsorg för att kunna stoltsera med skrytbyggen? Har verkligen elitidrotten en så pass viktig plats i Sverige och till vilken grupp riktar man sig? En organisation som kallar sig Malmö Frihetliga Gatukontor har producerat och satt upp klisterlappar runt om i staden. Lappen föreställer höga byggnader i Malmö som klipps ner av saxar, och på loggan står "klipp kuken".

Det man förmodligen antyder är att dessa höga byggnader är en form av fallossymboler, och man är kritisk till deras existens. Är byggandet av multiarenor och höga torn ett sätt att manifesteras manlighet? Har man i planeringen av byggnader som Malmö arena eller Turning torso frågat sig varför man gör det och vem eller vilka man riktar sig till? Jag tror personligen att denna typ av inslag i staden är ytterligare ett exempel på manliga representationer, och att man genom en analys skulle kunna se hur de är ett resultat av en ojämn fördelning av makt och inflytande i samhället. Detta skulle vara ett intressant ämne för fortsatta studier.

Figur 6: Klisterlapp med "Klipp Kuken". (Foto: Stina Bodelius 2010-03-23)

Delmål nummer två *Ekonomisk jämställdhet* påverkas av stadsplanering genom t.ex. transportsystemet. Så som det är uppbyggt idag försvårar det för kvinnor att arbeta heltid eller ta ett mer välbetalt arbete längre hemifrån. Även här handlar det om isärhållande av könen i enlighet med Hirdman, där det manliga beteendet utgör normen. För att närma sig målet med hjälp av stadsplanering kan vi göra analyser av transportsystemet som försöker hitta dess brister. Men detta jämställdhetsmål är egentligen är svårt att skilja från det tredje, *jämn fördelning av det obetalda hem- och omsorgsarbetet*. Dessa går båda hand i hand och förstärks av den könsbestämda arbetsdelningen, som Hartman beskriver den (Hartman 1981/1993).

Arbetsfördelningen påverkas av hur våra städer planeras. Funktionsuppdelning och regionsförstoringar leder till att vardagslivet blir svårt att kombinera med arbetslivet. Jag vill dock poängtera att man heller inte kan bortse från att kvinnors roll som omsorgsgivare är så inpräntad i våra sinnen, att en av anledningarna till att kvinnor tar mer ansvar i hemmet kan vara att det känns som deras "naturliga" uppgift. Detta i sin tur leder till att männen har möjlighet att arbeta mer och på längre avstånd från hemmet, vilket medför en ojämlik ekonomi och ojämn fördelning av makt i samhället. Men vad kom först, hönan eller ägget? I ett fortsatt projekt hade det varit intressant att fördjupa sig i någon av de analysmetoder som nämns i uppsatsen. Dels att undersöka brister i trafiksystemet genom att titta på "tyngd" och "avlastning". Det hade också varit intressant att utveckla ett tidsgeografiskt dagsprogram för att se hur man kan luckra upp gränser mellan privat/offentligt, produktion/reproduktion. På så sätt skulle man kunna försöka se världen som en helhet istället för en sammansättning av motsattpar.

Det sista delmålet *Mäns våld mot kvinnor ska upphöra* kan kopplas till stadsplanering i fråga om offentliga miljöer. Kvinnor begränsas i större utsträckning än män p.g.a. deras rädsla för att utsättas för våld. Även här är det Hirdmans genussystem som bekräftar att

isärhållandet av könen (kvinnan - offer, mannen – förövare) leder till underordning av kvinnan (Hirdman 1988/1993). Stadsplanerarens uppgift blir inte att skapa platser som är mindre farliga att vistas på, utan miljöer som *känns* trygga och säkra. Vad det gäller detta ämne så har jag alltid ställt mig frågande till varför det fått ta så mycket utrymme inom stadsplanering när man talar om jämställdhet. För mig handlar det om att vi ständigt framställer samhället som en farlig plats, där kvinnor är offer och män förövare. Tack vare medias rapporteringar vet vi hur riskabelt det kan vara att vistas där ute, särskilt om man är kvinna. Och genom att fokusera på det även inom stadsplaneringen spär vi på rädslan för att utsättas för våld, och minimerar rörelsefriheten. Det vore kanske intressantare att fokusera på mannens roll istället. *Vad i stadsplaneringen är det som får män att känna att de har rätt att utöva våld mot kvinnor?* För det handlar inte om att män är starkare än kvinnor. Det är inte muskelmassan som får oss att utöva våld eller sexuellt våld, utan det är kopplat till makt. Samhällsplanerare kan inte skapa ett säkrare samhälle genom att skapa miljöer som känns trygga. Men genom att planera för jämställdhet på andra nivåer så kan vi förbättra förutsättningarna för ett samhälle där män inte utövar makt i form av våld mot kvinnor.

Jag tycker att det känns viktigt också att påpeka att ojämlikheten i samhället existerar på många fler plan än endast i form av kön eller genus. Rädslan för att utsättas för våld kan vara mycket större för en gammal person, en invandrare eller person med funktionsnedsättning. För att förstå hur maktstrukturer byggs upp och rädsla uppstår måste man titta på många olika faktorer. För vissa kan förtryck på grund av kön vara sekundärt i förhållande till andra förtryck som man utsätts för. En homosexuell man kan vara rädd för att utsättas för våldsamma påhopp p.g.a. sin sexuella läggning när han går hem ensam på kvällen. För en invandrarkvinna kan underordningen i förhållande till svenska kvinnor kännas mycket mer påtaglig än den underordning som förekommer i hemmet eller gentemot andra män. Det går inte att bortse från att alla dessa maktstrukturer hänger ihop och är oskiljaktiga. Och det är viktigt att fråga sig *Vem har makten att planera, bygga, äga och förvalta platser? Vem har rätt till att använda sig av platser? Vem har rätten att kategorisera och förändra platser?* Vid en närmare titt på hur utbildningar inom landskapsarkitektur ser ut är avsaknaden personer med invandrarbakgrund påfallande. Så gott som alla som går utbildningen kommer från en svensk familj, och är uppväxta i en medelklassvilla med trädgård. Därför blir det ännu viktigare att vi tillämpar inte bara genus-, utan klass-, etnicitets, ålders-, handikapps- och sexualitetsperspektiv på planeringen. Det är vårt ansvar att se till att samhället utformas för *alla* och det är vi som måste se till att allas erfarenheter och behov kommer fram.

5. Källförteckning

- Andersson, Birgitta (2005). Mäns våld blir kvinnors ansvar – riskkalkylering i det offentliga rummet. i: *Speglingar av rum*. (red.) Tora Friberg, Carina Listerborn, Birgitta Andersson & Christina Scholten. Stockholm: Symposion, sid. 69-85
- Bohm, Kerstin (1985). *Med- och motborgare i stadsplanering – En historia om medborgardeltagandets villkor*. Stockholm: Liber Förlag
- Friberg, Tora (2005). Kvinnors upplevelser av resans rum. i: *Speglingar av rum*. (red.) Tora Friberg, Carina Listerborn, Birgitta Andersson & Christina Scholten. Stockholm: Symposion, sid. 193-209
- Friberg, Tora (2006). Towards a gender councious counter-discourse in comprehensive physical planning. *GeoJournal* No. 65. sid.275-285
- Forsberg, Gunnel (2005). Den genderiserade staden. i: *Speglingar av rum*. (red.) Tora Friberg, Carina Listerborn, Birgitta Andersson & Christina Scholten. Stockholm: Symposion, sid.19-35
- Gemzöe, Lena (2003). *Feminism*. Stockholm: Bilda Förlag
- Greed, Clara (2005). Making the divided city whole: mainstreaming gender into planning in the united kingdom. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* Vol. 97. No 3. sid. 267-280
- Hartman, Heidi (1981/1993). Kapitalismen, patriarkatet och det könsdelade arbetet. i. *Genus i historisk forskning*. (red.) Christina Ericsson. Lund: Studentlitteratur. Sid. 96-130
- Hirdman, Yvonne (1988/1993). Genussystemet reflexioner kring kvinnors sociala underordning. i. *Genus i historisk forskning*. (red.) Christina Ericsson. Lund: Studentlitteratur. Sid.146-161
- Hägerström, Jeanette (2003). Utmaningar i feministisk teori – att förstå samspel mellan genus, etnicitet och klass i utbildning. i. *Mer än bara kvinnor och män*. (red.) Diana Mulinari, Kerstin sandell och Eva Schömer. Lund: Studentlitteratur. Sid. 275-298
- Jämställdhetspolitiska utredningen N 2004:07. *Makt att forma samhället och sitt eget liv – jämställdhetspolitiken mot nya mål*. Statens offentliga utredningar (SOU) 2005:66
- Larsson, Anita (2005). Kön och rum i den fysiska planeringen. i: *Speglingar av rum*. (red.) Tora Friberg, Carina Listerborn, Birgitta Andersson & Christina Scholten. Stockholm: Symposion, sid.211-227
- Larsson, Anita och Jalakas, Anne (2008). *Jämställdhet nästa! Samhällsplanering ur ett genusperspektiv*. Stockholm: SNS Förlag
- Mc Dowell, Linda (1999). *Gender, identity & place. Understanding feminist geographers*. Storbritannien: Polity Press
- Mulinari, Diana (2003). Teorier för en antirasistisk feminism – dialoger. i. *Mer än bara kvinnor och män*. (red.) Diana Mulinari, Kerstin sandell och Eva Schömer. Lund: Studentlitteratur. Sid.21-59
- Patel, Runa & Davidson, Bo (1994). *Forskinsmetodikens grunder – att planera en undersökning*. Lund: Studentlitteratur

- Svedberg, Olle (1988). *Planerarnas århundrade – Europas arkitektur 1900-talet*. Stockholm: Arkitektur Förlag
- Vägverket (2009). *Jämställd samhällsplanering – förslag på metod* (2009). Nr 2009:6. Vägverket
- Whitzman, Carolyn (2007). Stuck at the front door: gender, fear of crime and the challenge of creating safer space. *Environment and Planning A*. Vol 39. S.2715-2732
- Wikipedia (2010), Dikotomi (elektronisk). Tillgänglig via:
<http://sv.wikipedia.org/wiki/Dikotomi> (2010-03-22)
- Wikipedia (2010), Malmskillnadsgatan (elektronisk). Tillgänglig via:
<http://sv.wikipedia.org/wiki/Malmskillnadsgatan> (2010-03-22)